

PIOTR WÓJCIK

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
W a r s z a w a

POGLĄD NA TEMAT BADANIA ROLNICZYCH REJONÓW UPRZEMYSŁAWIANYCH

Uwagi wstępne

Historia gospodarcza wykazuje, że rozwój rolnictwa jest ściśle związany z rozwojem innych gałęzi gospodarki, a przede wszystkim przemysłu. Rozwój przemysłu zapewnia bazę techniczną dla produkcji rolniczej, jak: nawozy sztuczne, maszyny i narzędzia rolnicze, środki transportu itp. oraz korzystniejszą relację cen artykułów przemysłowych w stosunku do rolniczych. W każdej gospodarce zachodzi proces przechodzenia ludności od zawodów o niższej produktywności do zawodów zapewniających wyższą produktywność pracy.

Ten w gruncie rzeczy jednokierunkowy ruch odpływu ludności ze wsi odbywa się na zasadach korzyści ekonomicznych, ponieważ zapewnia wzrost efektywności całej gospodarki. Przebieg tego procesu jest jednakże dość skomplikowany i uwarunkowany wieloma okolicznościami.

Společna korzyść wynikająca z faktu produkowania środków żywności dla całej ludności przez coraz mniejszą ilość zawodowo czynnych w rolnictwie opiera się na możliwości tworzenia nowych warsztatów pracy poza rolnictwem. Problem wielkości inwestycji ma tu decydujące znaczenie.

W obrębie ośrodków uprzemysławianych powstaje nowa grupa zawodowa, tzw. chłopów-robotników, zatrudnionych jednocześnie w przemyśle lub w usługach oraz we własnym gospodarstwie rolnym. Jest to zjawisko masowe, zwłaszcza w rejonach intensywnie w ostatnich latach uprzemysławianych. Skutki ekonomiczno-społeczne łączenia dwu zawodów, a tym samym czerpania dochodów z dwu źródeł powinny być przedmiotem badania.

Wydawać się może, że fakt stałej pracy dodatkowej poza rolnictwem jest dla drobnego rolnika rzeczą z punktu widzenia ekonomicznego jak najbardziej pozytywną. Wykorzystanie zasobów siły roboczej rodziny chłopskiej jest przecież przeważnie niepełne. Niska efektywność pracy, jak i stosunkowo wysokie koszty stałe w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych są czynnikami, które w zasadzie determinują niski standard życiowy rolnika. Z drugiej strony ujemne skutki postępującego rozdrab-

niania gospodarstw rolnych są łagodzone lub całkowicie likwidowane przez stwarzanie możliwości dodatkowego zarobkowania poza rolnictwem. Mniejsze lub większe rezerwy wolnego czasu, poza pracą stałą w przemyśle lub usługach, łącznie z urlopem mogą być efektywnie wykorzystane w drobnym warsztacie rolnym stwarzającym uzupełnienie zarobków oraz źródło odprężenia psychicznego, lub odwrotnie — niewykorzystany produkcyjnie czas rodziny rolnika w drobnym gospodarstwie może być zaoferowany do pracy stałej w wymiarze 8—10 godzin dziennie w przemyśle lub usługach — bez uszczerbku dla normalnego odbywania się procesów produkcyjnych małego warsztatu rolnego.

Jednakże wynik oceny tego naturalnego uzupełniania się dwóch zawodów jest zakłócony przez następujące fakty:

1) W przeważnej ilości przypadków stałą pracę zarobkową podejmuje ojciec rodziny, który w konsekwencji ogranicza swój udział w zarządzaniu gospodarstwem. Odbija się to ujemnie na wynikach produkcyjnych.

2) Nowe miejsce pracy bywa przeważnie oddalone od miejsca zamieszkania od dwóch do czterech godzin, a w wielu wypadkach nawet do 5 godzin codziennej jazdy PKP lub samochodami ciężarowymi. Efektywność pracy tych ludzi mierzona przeciętną ilością godzin pracy w ciągu doby jest bardzo wysoka (w przemyśle 8 godzin plus kilka godzin w gospodarstwie), ale czy wydajność pracy na godzinę jest równie wysoka?

3) Dalsze zagadnienie to sprawa granic fizjologicznej wytrzymałości organizmu, mierzonej ilością godzin pracy czynnej oraz pracy biernej (dojazdy) w stosunku do sprawności fizycznej wykonywania podjętych obowiązków w obydwu łączonych zawodach. Higiena pracy to również sprawa racjonalnego odpoczynku, tymczasem czas wyjazdu do pracy oraz czas przyjazdu z pracy do domu regulowane są przez rozkład jazdy PKP czy PKS, co wyklucza często możliwość 7-godzinnego snu.

4) Realizacja zadań planowych podnoszenia poziomu produkcji rolnej obowiązuje wszystkich rolników w kraju.

5) Podnoszenie kwalifikacji zalecane jest robotnikom we wszystkich zakładach pracy.

Proces postępującego stale uprzemysłowienia i urbanizacji stwarza nowe warunki ekonomiczne dla wielu rejonów rolniczych. Zmniejszona odległość poszczególnych gospodarstw rolnych indywidualnych względnie uspołecznionych od nowopowstałych chłonnych rynków zbytu i zaopatrzenia wpływa na zmianę wielu czynników kształtujących produkcję rolniczą. Problem wyższych cen niektórych towarowych produktów rolniczych (np. mleka, warzyw, owoców, produktów drobiarskich), mniejsze trudności z nabywaniem artykułów przemysłowych (np. nawozy sztuczne, niektóre maszyny rolnicze), korzystniejsza dla rolnika ekonomika transportu produktów rolniczych i przemysłowych oraz dopływ gotówki z tytułu stałej lub sezonowej pracy poza rolnictwem to trwałe podłoże do zmian struktury produkcji rolnej, jej poziomu oraz warunków życia rodzin chłopskich.

Z punktu widzenia społeczno-ekonomicznego gospodarstwa wysoko nakładowe i wysoko produkcyjne czynią zadość potrzebom gospodarki. Im warsztaty rolne stają się, według kryteriów opisowych, coraz bardziej podmiejskimi, tym poziom ich produkcji rolnej powinien nabierać

coraz więcej cech produkcji intensywnej. Wyrażać się to powinno z jednej strony zwiększającymi się nakładami produkcyjnymi w przeliczeniu na jednostkę powierzchni, a z drugiej strony projektowaniem nowych kierunków produkcyjnych (łącznie z ewentualną specjalizacją) takich, jak uprawa warzyw, produkcja drobiarska oraz produkcja mleka. Jest to w każdym bądź razie postulat, który nie powinien wpływać ujemnie na obiektywizm badaczy, zwłaszcza, że rzeczywiste warunki opisywanych gospodarstw mogą dostarczyć czasami dowodów marnotrawstwa trwałych środków produkcji oraz niewłaściwego użytkowania ziemi.

W badaniach zagadnienia rolniczych rejonów uprzemysławianych należy po dokładnym sprecyzowaniu celu oraz przedmiotu badania (wytypowanie rejonów uprzemysławianych), określić źródła informacji statystycznej (wywiad, ankieta, statystyka masowa spisów rolnych itp.). Następnie należy opracować formularze statystyczne wraz z odpowiednimi instrukcjami. Dalszą fazą pracy badawczej będzie zebranie materiału informacyjnego według określonej z góry wielkości próbki reprezentacyjnej, kontrola materiału informacyjnego oraz opracowanie zbranego materiału statystycznego, dokonanie prezentacji tabelarycznej i graficznej wyników badania statystycznego według logicznego układu, wreszcie interpretacja wyników badania statystycznego.

Wiarygodność danych ma tu znaczenie podstawowe. Źle lub powierzchownie zebrany materiał statystyczny przekreśla celowość dalszej pracy (niezbędna jest kontrola zbierających materiały), a tym bardziej — powtórzenie badania po pewnym okresie czasu dla uchwycenia dynamiki zmian danego zjawiska gospodarczego.

Opis, analiza (przyczyna, skutek) i wnioskowanie to w skrócie wyrażone kolejne etapy, które mogą naświetlić rolę czynników kształtujących badane zjawisko. Poznawcze cele spleatają się tu ściśle z celami praktyczno-rolniczymi.

Przedmiot badania

Wnikliwego badania problemu rolniczych rejonów uprzemysławianych nie można oprzeć w naszych warunkach na statystyce masowej spisów rolnych. Nieodzowne są szczegółowe badania ankietowe wybranej względnie wylosowanej zbiorowości statystycznej według takiego układu i hierarchii zagadnień, na podstawie których można by sprecyzować ocenę badanego zjawiska.

Elementem szczegółowego badania w rejonie musi być jednostka statystyczna, jaką jest poszczególne gospodarstwo rolne. Ilość gospodarstw w rejonach będzie stanowić zbiorowość próbną, czyli reprezentację zbiorowości ogólnej. Zbiorowość próbna jednakże nie może być podstawą do uogólnienia wyników bez spełnienia kilku podstawowych warunków, do których w pierwszym rzędzie należy zaliczyć odpowiednią liczebność próby, jej rozmieszczenie w terenie, sposób jej wyboru (losowy, celowy), poprawność zbierania danych oraz obiektywizm i rzetelność badaczy. Ze względu na to, że industrializacja i urbanizacja w Polsce nie mają długiej przeszłości oraz, że nasilenie uprzemysławiania nie jest w kraju równomierne należałoby przyjąć, że liczebnością ogólną nie może być

rolnictwo w Polsce jako całość, lecz tylko gospodarstwa tych rejonów, które są przedmiotem badania. W ten sposób wyodrębnia się niejako dwa oddzielne zagadnienia: wpływ uprzemysławiania rejonów na ich rolnictwo oraz wpływ uprzemysławiania kraju na rozwój jego rolnictwa.

Poszukiwanie optimum reprezentacji ma podstawowe znaczenie metodyczne. Ujęcie liczebności próby szacunkiem prawdopodobieństwa nie przesądza tu sprawy. Ilości na podstawie wyboru losowego można z powodzeniem przeciwstawić jakości jednostek statystycznych (gospodarstw) przyjętych według wyboru losowego, opartego częściowo na świadomym doborze — bez uszczerbku dla zasady „pars pro toto”. Sprawa środków materialnych na przeprowadzenie badań, możliwość powtórzeń tych badań w przyszłości, ewentualność kontrolowania zbierających materiał statystyczny, trudności w uzyskiwaniu informacji w terenie — to zasadnicze życiowe kryteria, które powinny nas skłonić w tym wypadku do stosowania metody wyboru planowego. W szczególności chodzi o świadomy, odpowiadający najlepiej celom badania wybór rejonów względnie podrejonów rolniczych w okręgach uprzemysławianych oraz świadomy wybór wsi w tych rejonach (ich rozmieszczenie, przeciętne warunki glebowe, przeciętna dla rejonów wielkość gospodarstw, odległość od miasta, komunikacja itp.).

Natomiast należałoby badać wszystkie bez wyjątku gospodarstwa w danych wsiach. W tej powszechności realizować się będzie niejako zasada losowego wyboru, ponieważ dojdzie tu do głosu sprawa przymusu losowego, wolnego od subiektywizmu, a opartego na swobodzie działania przypadku.

W badaniach tego typu, gdzie chodzi o uchwycenie tendencji rozwojowych rolnictwa oraz zmian w warunkach materialnych ludności pierwszorzędного znaczenia nabiera możliwość powtórzenia badań w czasie, według przyjętego układu zagadnień, formularzy statystycznych, tabel i wykresów. Dlatego też cechy czasowe stają się ważnym elementem badania. Opisując i mierząc stosunki ilościowe np. produkcji rolnej poszczególnych gospodarstw w stanie aktualnym należy równocześnie ustalić ważniejsze dane sprzed kilku lat możliwe do odtworzenia przez rolnika z pamięci lub z zapisów. Po wtóre należałoby ponowić badania przy zachowaniu tej samej metody, w tych samych warunkach (te same gospodarstwa, ta sama pora roku przeprowadzania badania).

Efekty badania zależą w dużej mierze od organizatorów. Oni bowiem określają cel i przydatność kosztownej i pracochłonnej akcji badań terenowych, decydują o tym, kto i co ma badać, oni opracowują wzorce ankiet, mierniki do wyrażania i porównywania wyników.

Uzyskanie zgody rolników na udzielanie informacji niezbędnych do wypełnienia poszczególnych rubryk w ankiecie nastęrcza nierzadko sporo trudności, zwłaszcza w rejonach podmiejskich. W takich wypadkach pomoc ze strony terenowej służby rolnej lub inspektorów powiatowych PZU staje się rzeczą wielce pożyteczną.

Dalszą trudność stanowić może dowolność interpretowania poszczególnych rubryk ankiety przez badaczy terenowych oraz brak ścisłości w odpowiedziach udzielanych przez rolników na poszczególne pytania. Błędy powstałe na skutek tych trudności mogą podważyć zasadę poprawności zestawienia danych z poszczególnych gospodarstw oraz rejonów

i wykluczyć celowość porównywania wyników badania w czasie. Po wtóre, nieprawidłowe tendencje nie zachodzące w rzeczywistości ujawnione w toku badania mogą mieć swe źródło nie tylko w źle dobranej próbie, ale również w często stwierdzanej skłonności rolników do podawania danych o spożyciu przekraczających poziom rzeczywisty, a danych o poziomie produkcji rolniczej w wymiarach pomniejszanych. Jediną możliwością przeciwdziałania tym błędom jest dobór odpowiednich ludzi do zbierania materiałów statystycznych, udzielanie im niezbędnych wyjaśnień oraz kontrola akcji badania danego zagadnienia, począwszy od wypełniania ankiet a skończywszy na wynikach obliczeń zgromadzonego materiału.

Wyniki badań ankietowych mogą być w pewnej mierze korygowane przez dane corocznych spisów rolnych oraz przez badania monograficzne. Przy pomocy monografii, jako metody indywidualnego przykładu, możemy wszechstronnie i wnikliwie naświetlić stosunki typowe (o ile obiekt badania monograficznego jest typowy dla opisywanej zbiorowości) oraz określić wszelkie prawidłowości, jakie zachodzą w masie. Obiektem dodatkowego, niejako kontrolnego, a zarazem pomocniczego (w naszym przykładzie) badania może być jedno lub grupa gospodarstw uznanych za typowe w danym rejonie uprzemysławianym.

Badania w terenie trzeba rozpoczynać od rzeczy najogólniejszych i bardzo prostych. Chodzi tu o umiejętne wciągnięcie do rozmowy, stopniowe zainteresowanie rolnika problematyką opisu gospodarstwa, stosunków rodzinnych i warunków życia jego rodziny. Jeśli rozpoczniemy wypełnienie ankiety od pytań dotyczących np. trzody chlewnej, zapasu ziarna, wielkości dziennego udoju mleka itp. możemy wzbudzić nieufność gospodarza i natknąć się z miejsca na trudności nie do pokonania i w rezultacie tego dany obiekt trzeba wykreślić z badań. Niepowodzenia tego rodzaju „chodzą parami”, zwłaszcza gdy obiektem badania jest cała zwarta wieś.

Układowi opisu, od spraw ogólnych do coraz bardziej szczegółowych, powinien odpowiadać układ mierników przedstawiania badanej rzeczywistości.

Ważniejsze problemy w zakresie badania rolnictwa

Głównym celem badania, jest poznanie poziomu oraz struktury produkcji rolniczej w uprzemysławianych rejonach kraju. Przedstawienie tego problemu w przekroju czasowym (np. stan na 1. VII. 1961 r.) nie może dać wystarczających przesłanek do analizowania procesu zachodzącego w produkcji rolniczej. Interesuje nas nie tyle stan, ile przede wszystkim kierunek zmian pozytywnych względnie negatywnych, ich tempo i natężenie, czyli tendencje zachodzące w gospodarstwach rolnych pod wpływem wysiłku inwestycyjnego uprzemysławiania poszczególnych okręgów w kraju.¹

¹ Przyczynkiem — w skromnym zakresie — do badania powyższej problematyki może być moja praca pt. „Wpływ uprzemysłowienia na strukturę produkcji rolnej oraz spożycie na przykładzie Nowej Huty”. Praca ta przedłożona została Redakcji Roczników Nauk Rolniczych w dniu 1. X. 1960 r.

Opracowanie problematyki rolniczej rejonów uprzemysławianych należałoby rozpocząć od zbierania danych ilustrujących strukturę obszarową gospodarstw rolnych na tle stosunków ludnościowych w badanych latach. Rok badania, nazwa lub numer gospodarstwa, liczba wszystkich gospodarstw razem i w przyjętych grupach obszarowych oraz ich powierzchnia ogólna i powierzchnia użytków rolnych stanowią mogą cenną najogólniejszą informację. W dalszej kolejności powinny przyjść dane ilustrujące zmiany w liczbie ludności danej wsi lub rejonu w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych.

Struktura wieku oraz struktura zawodowa ludności wskazują na powiązanie danej okolicy z ośrodkiem przemysłowym lub miejskim. Na podstawie tego kryterium istnieje możliwość podziału badanego rejonu na strefy wpływów miasta na wieś. Jest to wskaźnik najbardziej charakterystyczny dla podjętego typu badania. Tak np. dla badanej wsi w okolicy Nowej Huty stosunki struktury obszarowej i struktury zawodowej ludności z ostatnich dwunastu lat ułożyły się następująco: przeciętna wielkość gospodarstwa spadła z 3,4 ha użytków rolnych na 2,2 ha; stosunkowo wzrosła liczba ludności na 1 ha w grupach najniższych z 3 osób do 3,5 osoby; dane o strukturze zawodowej ludności wskazują, że w grupie wieku od 14 do 60 lat ok. 35% ludności podjęło pracę stałą w Nowej Hucie oraz w Krakowie. Na podstawie tych liczb można by przypuszczać, że pogorszenie się struktury obszarowej w tych lokalnych warunkach nie pociągnie za sobą ujemnych skutków ekonomicznych ze względu na dopełniającą funkcję drobnego gospodarstwa w stosunku do zarobków stałych i sezonowych otrzymywanych za pracę w zakładach przemysłowych, w budownictwie lub usługach.

Za podstawowy problem należy jednak uznać zmiany w sposobie użytkowania ziemi przez gospodarstwa rolne, w którym głowa lub członkowie rodziny korzystają z dobrodziejstwa pracy dodatkowej, stałej względnie sezonowej oraz sąsiedztwa ośrodka przemysłowego i miejskiego. Wyjściowymi wskaźnikami określającymi strukturalne właściwości gospodarstwa rolnego — jego system użytkowania ziemi, jest struktura użytków i zasiewów. Jest to podstawa wszelkich dalszych zmian produkcji rolniczej m. in. także w produkcji hodowlanej (z wyjątkiem gospodarstwa rolnego typu hodowlanego opartego na dokupnie pasz i siły roboczej). Jest rzeczą oczywistą, że gospodarstwa rolne najoporniej reagują na zmienione warunki zewnętrzne (np. praca zarobkowa, cena, ułatwione możliwości zbytu, zaopatrzenie itp.) zmianami w strukturze zasiewów, ale też wszelkie zmiany prowadzące do zmian struktury zasiewów noszą znamiona wyraźnej trwałości. Nie można bowiem zmieniać organizacji systemu polowego z dnia na dzień — zwłaszcza, że na przeszkodzie, w warunkach drobnych gospodarstw, stoi zakorzeniona tradycja i często brak kwalifikacji zawodowych.

Elementem analizy są tu, zestawione w okresach czasowych, takie grupy roślin jak: zbożowe, okopowe, pastewne, przemysłowe i warzywa oraz ich plony. Stwierdzenie oraz wpisanie wysokości plonów z 1 ha bez dodatkowych informacji nie może być w pełni wykorzystane przy ocenie poziomu produkcji polowej. Warunki glebowe, zmianowanie lub płodozmiany, nawożenie organiczne i mineralne, poziom kultury rolnej — oto z grubsza czynniki określające ten wskaźnik syntetyczny, za jaki

uznać należy plon z 1 ha. Należy to do opisu wstępnego, który może być dokonany jedynie na podstawie wywiadu przeprowadzonego z kilkoma doświadczonymi i obeznanymi z problematyką naukową miejscowymi rolnikami i instruktorami rolnymi.

Wiele interesującego materiału może dostarczyć porównanie zmian zachodzących w strukturze zasiewów oraz wysokości plonów w różnych grupach obszarowych gospodarstw rolnych, przedstawionych przy pomocy wskaźników poziomych oraz zmian w strukturze zasiewów i plonów, zachodzących w badanych odstępach czasu, a przedstawionych przy pomocy układów wskaźników pionowych.

Zaznaczona na wstępie odrębność zagadnień rolnictwa w rejonach uprzemysławianych oraz rolnictwa jako całości, podlegającego określonym wpływom uprzemysławiania kraju, powinna znaleźć wyraz w metodyce badań. W związku z powyższym celowe wydaje się po pierwsze: przebadanie gospodarstw danego rejonu uprzemysławianego (wg przyjętych zasad reprezentacji) niezależnie od czynnika stałej pracy poza rolnictwem oraz po drugie — wydzielenie z tej ilości gospodarstw, których udziałem jest stały dopływ gotówki z dodatkowej pracy zarobkowej oraz gospodarstw bez ubocznych źródeł stałego zarobkowania. W ten sposób badamy oddziaływanie czynnika pracy zarobkowej na strukturę produkcji rolniczej. Po trzecie dla zilustrowania tendencji zachodzących w badanych rejonach — trzeba by przeprowadzić według tych samych metod spis i analizę wyników produkcyjnych nielicznej, ale dobrze dobranej grupy gospodarstw rejonów typowo rolniczych, nie podlegających bezpośrednim wpływom uprzemysławiania.

Porównawcza analiza tych trzech grup gospodarstw uwypukli specyficzną sytuację ekonomiczną rolnictwa rejonów uprzemysławianych.

Ilość i rodzaj pasz wyprodukowanych we własnym gospodarstwie łącznie z dokupnem — przeważnie treściwych — jest czynnikiem determinującym w zasadzie wysokość obsady inwentarza żywego oraz jego wydajność jednostkową (względnie przyrosty). Dla umożliwienia porównywania między sobą tych samych jednostek (np. rejonów) badanych w określonym czasie konieczne jest przeliczenie obsady inwentarza żywego na sztuki duże, na 100 ha użytków rolnych. Chodzi tu głównie o uchwycenie zmian w kierunkach hodowlanych — wzrost lub spadek liczby krów, koni oraz trzody chlewnej.

Związki gospodarstwa z jego otoczeniem najdobitniej ilustrują jego obroty produktami rolniczymi. Wielce charakterystycznymi wskaźnikami tej więzi może być sprzedaż w przeliczeniu na 1 osobę względnie dokupno na 1 osobę. W związku z tym należałoby podjąć próbę wyceny takich pozycji obrotu jak spożycie, skarmianie oraz siew, określających potrzeby wewnętrzne gospodarstwa; pokrycie tych potrzeb stanowi w ujęciu rachunkowym suma produkcji własnej plus dokupno lub różnica produkcji własnej minus sprzedaż.

W okolicach podmiejskich spotyka się często dokupno i równoczesną sprzedaż tego samego produktu, np. sprzedaż mleka — dokupno masła, sprzedaż żywca — dokupno mięsa, sprzedaż ziarna — dokupno chleba itp. Ten proces wzrastającej roli przetwarzania i wzrastającego dokupna gotowych produktów jest wskaźnikiem charakteryzującym rolnictwo rejonów uprzemysławianych i uprzemysławianych, tudzież okolic pod-

miejskich. Ujęcie liczbowe tych stosunków w ankiecie spisowej jest konieczne, aczkolwiek związane ze znacznymi trudnościami. Dla uproszczenia należałoby produkty będące przedmiotem obrotu podzielić na pasze względne oraz na grupę produktów żywnościowych. Ewentualne zmiany wielkości produkcji towarowej, form podaży produktów rolnych oraz charakteru popytu ludności rolniczej badanych rejonów nie można rozpatrywać w oderwaniu od takich czynników jak proces uprzemysławiania, odległości warsztatów rolnych od ośrodków zaopatrzenia i zbytu oraz ułatwiona możliwość podejmowania dodatkowej pracy poza rolnictwem.

Dla dopełnienia charakterystyki produkcji rolnej gospodarstw, we wsi i rejonie trzeba dokonać opisu trwałych środków produkcji (np. ilość i jakość budynków w zagrodzie, maszyny i narzędzia rolnicze). Również zmiany wartości i asortymentu środków trwałych w przeliczeniu np. na 100 ha użytków rolnych, porównywane w poszczególnych okresach czasu są jednym z elementów, który warto wykorzystać dla scharakteryzowania zachodzących przemian. Ze względu na trudności w uzyskaniu danych o wysokości i strukturze wydatków gotówkowych trudno będzie prawdopodobnie odpowiedzieć na interesujące zagadnienie stosunku inwestycji przeznaczonych na cele produkcyjne do inwestycji typu konsumpcyjnego. W szczególności duże zastrzeżenie budzić może ścisłość danych zbieranych przy pomocy masowego badania ankietowego odnoszących się do spożycia, zwłaszcza produktów niekupowanych. Próbę wyszacowania wartości majątku stałego gospodarstw rolnych oraz zdolności produkcyjnych warsztatu rolnego w warunkach uprzywilejowania stałym dopływem gotówki spoza rolnictwa można by podjąć w oparciu o badania monograficzne kilku rodzin charakteryzujących się spożyciem typowym dla badanej okolicy. W każdym bądź razie określenie tendencji kierunków konsumpcji może okazać się wielce pożytecznym elementem badania rynku popytu i podaży, przede wszystkim dostarczyć może jednego z podstawowych kryteriów oceny wpływu uprzemysłowienia na zmiany w poziomie produkcji gospodarstw rolnych.

Spożycie. Przy rozwiązywaniu różnorodnych problemów z zakresu ekonomiki rolniczej i polityki agrarnej nie można pomijać problemu odżywiania się ludności wiejskiej. Potrzeba badania tego zagadnienia nabiera swej wagi w warunkach postępującego uprzemysławiania, co należy uznać za czynnik najbardziej akceleryzujący wszelkie przemiany w stosunkach ekonomiczno-społecznych naszego kraju.

Aby uchwycić rzeczywisty poziom odżywiania się ludności wiejskiej oraz zmiany zachodzące w tym zakresie nie wystarczy badanie średniej rocznej spożycia na głowę ludności. Nieodzowne jest przebadanie na szeroką skalę odżywiania się w ciągu roku, a to w celu poznania stopnia odchylenia spożycia wsi od zasad racjonalnego odżywiania się.

Należałoby przyjąć następujące etapy badania:

- 1) Ustalić jakie produkty i ile konsumują rodziny w badanych gospodarstwach rolnych.

- 2) Parokrotnie w ciągu roku powtórzyć zbieranie danych ze względu na konieczność uchwycenia sezonowych zmian spożycia.

- 3) Podzielić rodziny na kilka grup według wielkości obszarowej gospodarstw (np. do 2 ha, 2—3 ha, 3—5 ha, 5—10 ha, ponad 10 ha).

4) Obliczyć wielkość spożycia na osobę-dzień, względnie jednostkę konsumpcyjną-dzień, dzieląc ilość każdego produktu przez liczbę osób, a następnie przez liczbę dni, w czasie których powtórzone badania (miesięczne lub kwartalne okresy).

5) Spożycie dla całej wsi i roku obliczyć na podstawie średniej ważonej.

6) Obok przeliczeń wagowych i kalorycznych na 1 osobę obliczyć spożycie białka roślinnego i zwierzęcego.

7) Obliczyć koszt diety dziennej oraz 1 kalorii w badanych okresach czasu:

a) dla różnych grup obszarowych oraz oddzielnie:

b) dla grupy rodzin, które podjęły stałą pracę zarobkową poza rolnictwem i dla grupy gospodarstw bez pracy zarobkowej.

8) Dane liczbowe przedstawić w układzie graficznym dla zilustrowania tendencji zmian w spożyciu.

9) Przeciwstawić wskaźnik wzrostu utrzymania, a w tym wskaźnik wzrostu spożycia wskaźnikowi realnego dochodu uzyskanego z tytułu dodatkowej pracy zarobkowej oraz efektów produkcyjnych własnego gospodarstwa.

Ze względu na brak szczegółowych zapisów dotyczących pełnego asortymentu zakupów oraz spożycia (produktów żywnościowych własnej produkcji i kupionych) w rodzinach wiejskich należy się liczyć z trudnościami w ustalaniu poszczególnych pozycji. W badaniach spożycia ze względu na jego specyficzny charakter nie można się oprzeć ani na wynikach spisów rolnych, ani na wynikach masowych badań ankietowych. Fragmentaryczność uzyskiwanych informacji w zakresie spożycia, tudzież niedokładność i nieściśłość podważają w poważnym stopniu przydatność ankiety jako instrumentu badania.

Wydaje się, że jedynie badania monograficzne, rzetelnie przeprowadzone na nielicznych, lecz typowych dla zbiorowości badanej reprezentacjach gwarantują wiarygodność.

Wnioski końcowe. Badania uprzemysławianych rejonów rolniczych interesują zarówno ekonomistów rolnych, polityków agrarnych, jak i socjologów wsi. Jest to problematyka w polskich warunkach na wskroś nowa, aczkolwiek interesowała już przed kilku laty poszczególnych badaczy. Należałoby powtórzyć tu głoszoną powszechnie tezę, że uprzemysławianie kraju aktywizuje życie gospodarcze, ale bez badań szczegółowych, specjalnych nie jesteśmy w stanie odpowiedzieć na pytanie, jaki jest charakter, kierunek i tempo tego wzmocnienia procesów gospodarczych. W szczególności interesuje nas zagadnienie korzyści, jakie osiąga rolnictwo w rejonach objętych ruchem inwestycji przemysłowych. Korzyści te nie zależą tylko od samych rolników, ale także od czynników będących poza sferą samego rolnictwa. Odgrywają tu dużą rolę takie sprawy jak lokalizacja ośrodków przemysłowych, przeludnienie rolnicze, i struktura agrarna, dobroć gleb, kierunki produkcyjne gospodarstw rolnych i poziom ich intensywności.

Lokalizacja np. zakładów przemysłowych na dobrych glebach o wysokiej kulturze rolnej, intensywnych kierunkach produkcyjnych i nie-najgorszej strukturze obszarowej pomniejsza, z punktu widzenia całości gospodarki narodowej, efektywność produkcji przemysłowej. Dodatkowo

strony uprzemysławiania rozpatrywane pod kątem interesów rolnictwa są wielostronne. Do najważniejszych należą:

- 1) Możliwość pracy zarobkowej dla przeludnionej wsi;
- 2) Łagodzenie ujemnych następstw rozdrabniania gospodarstw rolnych dzięki możliwości wykorzystania nadmiaru siły roboczej poszczególnych gospodarstw rolnych poza rolnictwem;
- 3) Usprawnianie komunikacji w rejonie uprzemysławianym: budowa dróg bitych, przedłużenie linii autobusowych, budowa kolei żelaznych;
- 4) Poprawienie struktury spożycia;
- 5) Stworzenie korzystnych warunków ekonomicznych do intensyfikacji gospodarstw rolnych rejonów uprzemysławianych;
- 6) Powstanie nowych form popytu oraz podaży;
- 7) Zapotrzebowanie społeczne na tworzenie operatywniejszych form organizacji zbytu i zaopatrzenia, co prowadzi do ściślejszej więzi między rolnictwem i ośrodkami miejskimi.

Rolnicze rejonu uprzemysławiane dostarczają jednak wielu przykładów niewłaściwego stosunku tzw. chłopca-robotnika do ziemi i warsztatu rolnego. Spadek plonów, zmniejszenie się obsady inwentarza żywego oraz zaniedbywanie renowacji trwałych środków produkcji wskazują na ujemne następstwa łączenia dwu zawodów.

Ten stan rzeczy wymaga podjęcia szczegółowych badań, które upoważniałyby do przeprowadzenia analizy i wyciągnięcia odpowiednich wniosków.

Петр Вуцик

Главная школа сельского хозяйства

В а р ш а в а

ПО ВОПРОСУ ИЗУЧЕНИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ИНДУСТРИАЛИЗИРУЕМЫХ РАЙОНОВ

Резюме

Автор в общих чертах представляет изменения, происходящие в сельскохозяйственных районах, охваченных планом крупных промышленных капиталовложений и обосновывает необходимость тщательных наблюдений в этой области.

Автор указывает на предмет наблюдения и основные методологические предпосылки.

Подробного анализа требуют такие проблемы, как: соотношение населения, структура площади хозяйств, изменения, происходящие во времени, уровне и структуре продукции, а также в структуре посевных площадей, обороте сельскохозяйственными продуктами, и возможность замены в потреблении.

В окончании статьи дается итог, с одной стороны, положительных для сельского хозяйства последствий индустриализации, с другой стороны, указывается на некоторые отрицательные явления, выступающие из-за увязки крестьянами двух профессий.

PIOTR WÓJCIK
The Main School of Agriculture
Warsaw

VIEWS ON THE INVESTIGATION OF INDUSTRIALIZED AGRICULTURAL REGIONS

S u m m a r y

The authors present in general outline the changes occurring in agriculture in regions embraced by the great industrial plan. He gives reasons for the need to undertake detailed research on the question, discussing the topics and methods of research.

Detailed analyses is required of: the attitude of the population; the size of holdings; changes occurring in the time, level and structure of production and in the structure of planting; the turnover of agricultural products and changes in consumption.

The article concludes by summarizing the advantages which industrialization has brought to agriculture and also gives warning of the negative side of the combining of two occupations by the peasants.

